

Runebergskällan i Ruovesi i korsdraget mellan natur och kultur

Perspektiv på litterär turism och landskapsekologi

RUNEBERGSKÄLLAN ÄR EN TÄMLIGEN stor källa belägen i närheten av Ruovesis centrum. Dess ställning som sevärdhet och besöksmål för kulturturism har allt sedan 1870-talet baserat sig på J. L. Runebergs författarskap och produktion. På 1800-talet låg högre upp i backen en gammal källa som kallades Kirsta källa, eventuellt uppkallad efter ett torp som hette Kirsta. Man tror att författaren besökte denna källa under sin tid som informator hos kapten af Enehjelms familj på Ritonieniemi gård åren 1825–1826.¹ När vattennivån i Ruovesi sänktes upptäcktes den nuvarande källan på stranden vid sjön och inom loppet av 1800-talet upphörde användningen av Kirsta brunn. De två källorna som var belägna på mark som tillhörde Ritonieniemi gård har i den senare receptionen ofta utpekats som Runebergskällan. Enligt en sägen landade en ensam svan vid källan för att sorgset sjunga en sång vid tiden kring Runebergs död 1877, vilket legitimerat dess ställning som Runebergskällan och som en av platserna för författarkulten.²

Flera har tolkat källan som en förebild för Runebergs uppskattade dikt "Vid en källa" (1833) vilket ytterligare förstärkt platsens betydelse och bidragit till dess status som ett värdefullt kulturarv. På grund av sitt geografiska läge är källan lättare att framställa som en sevärdhet än en svan, som skildras i en annan uppskattad dikt i Runebergs produktion, "Svanen" (1830). Det finns även kandidater på andra orter som kunde vara förebilder för dikten "Vid en källa". Dessutom nämner Yrjö Hirn i *Runeberg-gestalten* (1942) litterära förebilder för

1. Sampsa Heinonen, "Brunni' oli Kirstan torpan kaivo", *Ruovesi* 1/2 2001.

2. Yrjö Hirn, *Runebergskulten*, Helsingfors: Schildts 1935, s. 388–390.

beskrivningar av källor i Runebergs produktion – måhända är dessa skildringar således inspirerade av litteraturen?³ Anknytningen mellan källan i Ruovesi och Runebergs beskrivningar av källor är därmed inte entydig. Man vet i alla fall att författare ofta skapar litterära platser genom att kombinera personliga erfarenheter med litteraturens och den visuella traditionens konventioner.⁴

Det har förflutit 200 år sedan Runeberg besökte källan i Ruovesi och dess kulturhistoria som ”Runebergskällan” är likaledes 150 år gammal. Källans ekologiska status har varierat och förändringarna i förhållandet till naturen syns i hur man tagit hand om källans känsliga ekosystem under olika tidsperioder. Källans dubbla roller som å ena sidan en kultursevärldhet, å andra sidan en betydelsefull natursevärldhet, har visat sig vara utmanande. Det har nämligen funnits förväntningar på att denna minnesplats och förebild för Runebergs dikter om källor ska inneha sådana estetiska kvaliteter som en källa i naturtillstånd inte nödvändigtvis har. I synnerhet under Runebergskultens blomstringsperiod och på nytt, vid övergången till 2000-talet, har man kritiserat källan för att vara illa skött och krävt att platsen ska röjas upp. Vi har benämnt denna kritik ”städdiskussionen”. Man har även försökt rensa källan med påföljd att dess känsliga ekosystem tagit skada. En källa som ser ren ut kan ändå må dåligt. Platsen blev ett naturskyddsområde 1977 och i takt med att den ekologiska medvetenheten ökat har även strävan efter att skydda och återställa platsens naturtillstånd och naturvärden intensifierats. Ett restaureringsprojekt som förverkligades på 2020-talet tog avstamp i vår tids ekologiska kunskap samt i de skildringar av källor som finns i Runebergs produktion. Målet med projektet var att återskapa platskänslan – såsom den gestaltas i Runebergs dikter – utgående från ekologiskt hållbara premisser.⁵ Inga naturvårdsåtgärder kan ändå helt och hållet eliminera de påverkningar på källan som orsakats av turism och allmänna förändringar i habitatet.

3. Yrjö Hirn, *Runeberg-gestalten. Strödda studier*, Helsingfors: Schildts 1942, s. 64–69.

4. Daniel Weston, *Contemporary Literary Landscapes. The Poetics of Experience*, London & New York: Routledge 2017, s. 1.

5. Platskänslan kan förstås på flera olika sätt; i det här fallet utgår vi med bl.a. Yi-Fu Tuan (*Sense and Place. the Perspective of Experience*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1977) från att platskänsla är upplevelsen av platsen som föds av olika känslor, sinnebilder och förnimmelser och ger platsen dess karaktär, betydelse och identitet.

Exempelvis har det även efter restaureringen av källan hänt att någon krattat källbassängen utan lov.

Vi utforskar historien kring Runebergskällan med utgångspunkt i litterär turism och landskapsekologi. De frågor vi undersöker är: Genom vilka meningsskapande faktorer utfomades källan i Ruovesi till att bli sevärdheten ”Runebergskällan” för Runebergskulten och den litterära turismen? Vilka slags spänningar har källans dubbla roller som å ena sidan kultursevärdhet, å andra sidan värdefull natursevärdhet gett upphov till? Hur började spänningen upplösas på 2000-talet och hur framträder det under källans restaureringsprojekt på 2020-talet? Syftet med artikeln är att synliggöra nya perspektiv på källans kulturhistoria och visa på de förändringar som skett under olika tidsperioder.

Forskningen kring litterär turism är förhållandevis blygsam i Finland och källans historia har heller inte kartlagts i historiker om Ruovesi. Det förekommer olika definitioner av begreppet landskapsekologi men i enlighet med Thomas Kirshhoff, Ludwig Trepl och Vera Vicenzotti avser vi med begreppet sådan ekologisk forskning som betonar kulturella betydelser av landskap som tillhör människornas vardagliga livsvärld. Till detta hör landskapsarkitekters och planläggares praxis att upprätthålla och utveckla ekosystem som en del av ett ständigt föränderligt, symboliskt och estetiskt landskap samt de fördelar som samhället och naturen erbjuder.⁶ I artikeln fungerar landskapsekologin som en ram för reflektion eftersom en av Runebergskällans utmaningar berör frågan om de kulturella betydelsernas roll i förvaltningen av en natursevärdhet.

Inledningsvis ger vi en översikt av den litterära turismens företeelser och begrepp varmed vi positionerar Runebergskällan på kulturarvsturismens fält. Vi utforskar Runebergskulten som är central när det gäller källans kulturhistoria samt analyserar i korthet dikten ”Vid en källa”. Därefter granskar vi källans olika faser bland annat genom Nationalbibliotekets digitaliserade tidningsarkiv.⁷ Till sist kartlägger

6. Thomas Kirshhoff, Ludwig Trepl & Vera Vicenzotti, ”What is landscape ecology? An analysis and evaluation of six different conceptions”, *Landscape Research* 38, 2013:1, s. 37–38, <https://doi.org/10.1080/01426397.2011.640751>.

7. Via dagstidningar har det varit möjligt att kartlägga källans olika faser samt attityder och bedömningar som riktats mot den i offentligheten. Vi har sökt efter information via Nationalbibliotekets digitala arkiv (<https://digi.kansalliskirjasto.fi/>)

vi restaureringsprojektet som utfördes på 2020-talet i vilket Outi Leskelä, den ena av författarna till denna artikel, deltog som projektledare. Vår studie förenar olika discipliner från litteraturvetenskap till turismforskning och landskapsekologi men det är frågeställningarna kring litterär turism och landskapsekologi som står i fokus.

LITTERATUR SOM FÖRMEDLARE AV ETT KULTURARV

Att bevara, utveckla och förmedla ett kulturarv till nya generationer är en central del av samhällets och kulturens fortbestånd. När det gäller litteratur deltar många instanser i detta uppdrag, från exempelvis staten och dess utbildningssystem till kommuner, turistföretag samt minnesorganisationer som museer. Det finns ett särskilt behov för litterär kanonbildning i bevarandet av kulturarv. Det innebär att man listar verk och författare som har bibehållit samhällets uppskattning och anses vara värda att minnas. Man kan inte minnas allting och den kollektiva uppmärksamheten riktas därför mot verk och företeelser som anses betydelsefulla.

J. L. Runeberg är en klassiker som man velat bevara som en del av det finska kulturarvet. Hans exceptionella ställning i den nationella offentligheten uppmärksammades redan av Yrjö Hirn i studien *Runebergskulten* (1935) där Hirn granskar de litterära, sociala och historiska processer genom vilka Runeberg positionerades som en nationellt framstående person och som en dyrkad klassiker. Internationellt sett låg Hirn i tiden med sin litteratursociologiska studie eftersom exempelvis R. W. Babcock fyra år tidigare publicerat klassikern *The Genesis of Shakespeare Idolatry 1766–1799* (1931), en studie där han utforskar den författarkult som uppstod kring William Shakespeare.⁸ Det har gjorts

[etusivu](#)) på finska och svenska med sökorden Runebergin lähde, Runebergs källa, Ruove* lähde, Ruovesi källa, Runeberg Ruovesi, Kirsta brunn och Kirstan brunni. Med hjälp av sökresultaten har vi gestaltat källans olika faser. Tidningen *Ruovesi* som varit en viktig källa, finns i digitaliserad form ända fram till 1939 och vi har valt ut tidningsartiklar med senare datum i mikrofilmer och på tidningens webbsida (<https://www.ruovesi-lehti.fi>). Vi har sökt efter ytterligare källor med hjälp av vedertagna metoder för informationssökning. Artikeln strävar inte efter att vara en historievetenskaplig studie av källan, snarare tar artikeln avstamp i den litterära turismens och landskapsekologins perspektiv.

8. R. W. Babcock, *The Genesis of Shakespeare Idolatry, 1766–1799. A Study in English*

omfattande forskning kring personkulturer inom litteraturen också efter detta. Visserligen har bruket av religiös terminologi i analyser av ett sekulärt fenomen även stött på kritik.⁹ I Finland har begreppet kult tangerats bland annat i forskningen om Kalle Päätalo med anledning av att det kring Päätalo rentav uppstod en fankultur.¹⁰

Andreas Nyblom har analyserat den personkult som uppstod i Sverige kring Verner von Heidenstams personlighet vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talen. Anmärkningsvärt i Heidenstamkulten är att den anknöt sig mindre till författarens verk än till hans personlighet. Med andra ord handlade det snarare om en personkult än om en författarkult. Nyblom betraktar 1800-talets slut överlag som en period då man i Europa började framhäva exceptionella individer som nationella symboler i motsats till den stora anonyma massan.¹¹ Under samma period föddes Runebergskulten, en nationalförfattarkult som kan betraktas som en del av en bredare internationell trend.

Hirn som betonade konstens emotionella och samhällseliga betydelse fördömde varken kulten som koncept eller författarkulten, tvärtom: han ansåg det vara en heder för Finland att Runebergskulten hade spridit sig och formats till ”den fosterländska kulten”.¹² Visserligen nämner Hirn att begreppet kult var negativt laddat i religiös kontext¹³ och inom det litterära fältet har man även senare tagit avstånd från den typ av kritiklös dyrkan som förknippas med begreppet. Exempelvis påpekar Agneta Rahikainen att ”[i]ngen i de litterära sällskapen vill erkänna att det de sysslar med är författarkult”,

Criticism of the Late Eighteenth Century, Chapel Hill: University of North Carolina Press 1931.

9. Péter Dávidházi, *The Romantic Cult of Shakespeare. Literary Reception in Anthropological Perspective*, London: MacMillan Press 1998.

10. Se t.ex. Ritva Ylönen, *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*, Tampere: Tampere University Press 2013, <https://urn.fi/URN:IS-BN:978-951-44-9214-3>.

11. Andreas Nyblom, *Ryktbarhetens ansikte. Verner von Heidenstam, medierna och personkulten i sekelskiftets Sverige*, Stockholm: Atlantis 2008, s. 10, 17–18, Litteraturbanken, <https://urn.kb.se/resolve?urn=nbn:se:lb-lb10839828-faksimil>.

12. Hirn, *Runebergskulten*, s. 3.

13. Hirn (*Runebergskulten*, s. 1) redogör för professor, sedermera kyrkoherde, Herman Råberghs artikel i vilken denna kritiserar personkulten som en form av modern hedendom, ”afgudadyrkan” och som en personkult som kan liknas vid en medeltida helgonkult.

då kritiklös beundran står i motsättning till vetenskapligt intresse.¹⁴ Begreppet är med andra ord fortsatt stigmatiserat. Inom forskningen i kulturturism finns det ändå ett behov för begrepp som beskriver ett hänfört och dyrkande förhållningssätt till författare eftersom en del av denna turism påminner om religiös pilgrimsvandring vad gäller attityder och praxis.¹⁵

Peter Dávidházi som analyserat Shakespearekulten med utgångspunkt i kulturanthropologi erbjuder begrepp som drar en gräns mellan kultisk och kulturell verksamhet.¹⁶ Han definierar receptionen av en författare som kultisk (*cultic*) då tre kriterier uppfylls: 1) en ovillkorligt respektfull inställning till författaren som påminner om religiös teodicé där man okritiskt försvarar och bortförklarar problem, 2) språkliga ritualer och verksamhetsritualer såsom berömmande språkbruk, ett liturgiskt reciterande av lovordsdikter inom en gemenskap, dyrkan av relikier, pilgrimsvandring till ett minnesmärke och fester som innehåller halvreligiösa riter samt 3) ett specifikt språkbruk som består av religiösa metaforer och liknelser samt transcendentala element som inte kan påvisas empiriskt. Ifall att 1) förhållningssättet är mer kritiskt, 2) den rituella verksamheten strävar efter att förmedla information och 3) språkbruket är mer vardagligt och påstående möjliga att analysera empiriskt, är receptionen inte kultisk utan kulturell (*cultural*). Med hjälp av Dávidházis begrepp kan man även bedöma fenomen inom det nationella litteraturfältet.

Runebergs anseende har varierat men man har fortsatt att värna om hans minne på flera olika sätt.¹⁷ Utöver symboliska hyllningar som gatunamn, statyer, flaggdagen, nationalsången och litteraturpriset samt att han gjorts till en kulturell ikon, finns det minnesinstanser som strävar efter att bevara minnet av Runeberg. Till dessa hör Runebergs hem i Borgå som är Finlands äldsta hemmuseum samt SLS som grundades för att bevara minnet av honom.¹⁸ I Ruovesi är Runebergs

14. Agneta Rahikainen, "Runeberg, männen och fosterlandet. Några synpunkter på Svenska litteratursällskapet och Runebergskulten", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 85, 2010, s. 248–249.

15. Lorraine Brown, "Tourism and pilgrimage. Paying homage to literary heroes", *International Journal of Tourism Research* 18, 2016:2, s. 167–175.

16. Dávidházi, *The Romantic Cult of Shakespeare*, s. 8–9, 15–16.

17. Rahikainen, "Runeberg, männen och fosterlandet", s. 248.

18. *Ibid.*, s. 247.

anseende fortsatt starkt och man värnar om hans minne på olika sätt. Att Runeberg är föremål för intresse på en starkt finskspråkig ort i inlandet är intressant ur ett språkperspektiv eftersom minnet av Runeberg traditionellt sett förknippats med det tvåspråkiga Borgå och andra städer vid kusten. Emellertid har Runebergs vistelser i inlandet och skildringarna av det finskspråkiga folket i hans produktion motiverat Ruovesi som litterärt resmål. Dessutom skapades sägnen kring källan på svenska i en svenskspråkig tidning vilket reflekterar målets flerspråkiga historia och dess status som en delad kultplats.

LITTERÄR TURISM FÖRKNIPPAD MED RNEBERG

En central företeelse i vår studie är kulturarv som besöksmål eller sevärdheter som baserar sig på en författare och som utöver att bevara ett kulturarv strävar efter att öka turismen. Otaliga sevärdheter har förknippats med Runeberg såsom hemmuseet och gravmonumentet i Borgå, jakt- och fiskestugan i Jakobstad, Runebergs gran samt Fredrikastugan i Pargas. Runebergs källor finns i Ruovesi, Pargas, Jakobstad, Kroksnäs och Saarijärvi.¹⁹ I Oravais har man utvecklat ett turismkoncept som utgår från själva produktionen, nämligen från *Fänrik Ståls sägner* och mer specifikt slaget i Oravais som Runeberg skildrar i verket. På Fänrik Ståls center erbjuds en guidad tur under vilken denna historiska händelse levandegörs.

I internationell forskning har turism som anknyter till författare benämnts litterär turism (*literary tourism*). Detta begrepp gestaltas både i form av kultur- och kulturarvsturism (*cultural tourism, heritage tourism*). Enligt Anne Hoppen, Lorraine Brown och Alan Fyall förekommer litterär turism då författare eller deras verk blir så populära att människor reser till platser som anknyter till produktionen eller till författaren (till exempel födelseorten, hemmet, graven).²⁰

Det väsentliga för besökaren är att få uppleva platskänsla, det vill säga en specifik plats med sina särpräglade drag. Denna företeelse har

19. Se även Hirn, *Runebergskulten*, s. 341–353; Hirn, *Runeberg-gestalten*, s. 61–62.

20. Anne Hoppen, Lorraine Brown & Alan Fyall, "Literary tourism. Opportunities and challenges for the marketing and branding of destinations?", *Journal of Destination Marketing & Management* 3, 2014:1, s. 37, 39, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2013.12.009>.

spårats ända till antiken. Litterär turism i dess nuvarande form började ändå utvecklas i Europa på 1700-talet och antog varierande former i synnerhet på 1800-talet. Exempelvis i Storbritannien är den nutida litterära turismen även kommersiellt sett en betydande företeelse och man marknadsför platser med hjälp av litteraturen, såsom Dickens London eller systrarna Brontës Yorkshire.²¹ Denna typ av litterär turism har utforskats ur olika vetenskapliga perspektiv eftersom den befinner sig i skärningspunkten mellan exempelvis litteraturvetenskap, kulturhistoria, geografi, ekonomi och turismforskning.

I Finland har litterär turism förekommit redan länge och i exempelvis Kajanaland har man under 2020-talet försökt lansera området som ett internationellt uppmärksammat litterärt besöksmål. Historiskt sett kan emellertid redan de resor som exempelvis konstnärer gjorde på 1800-talet till "Kalevalas sångmarker" för att bekanta sig med dikternas födelseplatser betraktas som litterär turism, liksom även de betydelser som källan i Ruovesi laddats med uttryckligen på grund av anknytningen till Runeberg. Det första omnämnandet av platsen som "Runebergs källa" finns i en flerdelad reseberättelse publicerad i *Oulun Wiikko Sanomat* i oktober–november 1876. I reseberättelsen beskrivs Ruovesi i korthet och Kirsta brunn presenteras som inspirationskälla för Runebergs dikt "Vid en källa". Skribenten påpekar att källan kallas Runebergs källa.²² Detta innebär med andra ord att man började skapa en betydelse kring källan med hänvisning till författaren redan innan Runebergs död även om platsen formades till en egentlig sevärdhet först efter hans död.

Sättet på vilket man skapade litteratursevärdheter i Ruovesi har ändå inte i alla avseenden ansetts typiskt. I synnerhet Yrjö Hirn förhåller sig kritiskt till Runebergsevärdheterna i Ruovesi. Han skriver bland annat följande: "[d]är har den folkliga Runebergskulten tagit uttrycksformer, som i sin naivitet påminna om legendernas troskyldighet".²³

21. Nicola J. Watson, "Introduction", Nicola J. Watson (ed.), *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture*, Basingstoke: Palgrave MacMillan 2009, s. 2–3.

22. Veikkonen R-n, "Helsingistä Ouluun. (Matkamuistelmia, omistettu veikkoille Hirvensalmella)", *Oulun Wiikko-Sanomia* 14/10 1876. Memoarerna fortsätter 28/10 och 14/11.

23. Hirn, *Runebergskulten*, s. 388.

Hans förhållningssätt till björken, i vars grenverk Runeberg brukade sitta och läsa, är särskilt fränt. Med hjälp av trappor och en utsiktsplattform av trä omvandlade ortsborna björken till ett åminnelsekapell. Som räcke i "kapellet" fungerade en gammal altarring från Ruovesi kyrka. När björken slutligen och obönhörligen dog, lät man tillverka två askar av träresterna som blev "Runebergsminnen" och delar av björken grävdes ner i marken i närheten av Runebergskällan. På detta sätt kunde man förena ortens två minnesplatser och källans ställning som en runebergsk kultplats förstärktes.²⁴

I Hirns redogörelse förmedlas tydligt att han inte ansåg att dessa tillvägagångssätt var särskilt värdiga. Agneta Rahikainen påminner ändå om att en av dessa askar som tillverkades av björken finns i Finlands Nationalmuseums samlingar vilket innebär att en betydande minnesorganisation har noterat Runebergs björk.²⁵

Inom forskningen om litterär turism har man talat om "litterär pilgrimsvandring" då man velat synliggöra hur en del litterära turistresor liknar religiösa pilgrimsvandringar, om än med den skillnaden att motivationen och inställningen är sekulära: man vill komma nära sitt föremål för intresse, visa respekt och begrunda författarens betydelse i ens eget liv. Många "litterära pilgrimsvandrades" kutym att lämna ett minnesföremål på författarens grav kan liknas vid en religiös offergåva.²⁶ Historiskt sett har relationen till Runeberg knutit samman individen med en hel nationell gemenskap eftersom den nationella identiteten i viss mån skapats genom och under läsningen av hans verk. De litteraturkällor som ännu finns kvar vittnar ändå om att man besökt minnesplatsen vid Runebergskällan av flera olika orsaker.

KÄLLAN I RONEBERGS PRODUKTION OCH HUR RUOVESIKÄLLAN BLEV EN LEGEND

Inom forskningen har man analyserat hur besöksmål för litterär turism formas. Exempelvis kan turismen riktas mot verkets upphovsmiljö, en

24. Ibid., s. 388–390.

25. Agneta Rahikainen, *Johan Ludvig och Fredrika Runeberg. En bildbiografi*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2003, s. 29, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2019-00022710>.

26. Brown, "Tourism and pilgrimage", s. 173.

plats som skildras i verket eller viktiga platser för verkets karaktärer. Även författarens popularitet eller reselitteratur som skrivits om en plats kan göra området attraktivt. Likaså kan filmatiseringar av verk leda till att inspelningsplatserna blir sevärdheter. Vissa ger sig ut på resa i spåren av en resebok som de läst.²⁷

När det gäller Runebergskällan i Ruovesi kombineras drag av de tre förstnämnda orsakerna. För det första har källan ansetts vara en möjlig impulsgivare för skildringar av källor i Runebergs produktion vilket betyder att den i sin egenskap av verkens förmodade upphovsmiljö kan intressera allmänheten. Omvänt kan källbeskrivningarna i Runebergs produktion tolkas som beskrivningar av källan i Ruovesi vilket innebär att den geografiska platsen blir intressant på grund av de litterära skildringarna. Även det tredje alternativet är i princip möjligt eftersom exempelvis hexameterepoet *Hanna* (1836) skildrar en midsommarförlovning vid en källa efter att blickarna mellan Hanna och en student mötts i källans spegelyta. Den som har inspirerats av Hannas och studentens upplevelse vid källan kan resa till platsen med antagandet att den är scenens förebild. Yrjö Hirn hänvisar till denna typ av "folkfantasi" det vill säga till människors lust att uppleva samma platser som studenten och Hanna: exempelvis fönstret ur vilket Hanna tittade ut och "kärleksstigen" längs med vilken de unga vandrade till källan.²⁸ Visserligen antyder Lauri Viljanen att förebilden för miljön i *Hanna* finns i Saarijärvi medan Yrjö Hirn menar att miljön har drag både från Saarijärvi och Kronoby.²⁹

Källmotivet förekommer i ett tjugotal av Runebergs texter. Placeringen av karaktärer vid källor som ligger i dalar har ansetts vara ett typiskt landskapsmotiv i hans produktion.³⁰ Den mest kända skildringen av en källa finns i samlingen *Dikter II* (1833), nämligen "Vid en källa" på jambiskt versmått. Dikten beskriver människosjälens relation till omvärlden genom källan och det landskap som reflekteras i den. För många lär dikten vara bekant i förkortad eller översatt

27. Hoppen, Brown & Fyall, "Literary tourism", s. 40–41.

28. Hirn, *Runebergskulten*, s. 387.

29. Lauri Viljanen, *Runeberg ja hänen runoutensa 1804–1837*, Porvoo & Helsinki: WSOY 1944, s. 88; Hirn, *Runebergskulten*, s. 386.

30. Hirn, *Runeberg-gestalten*, s. 62–63.

version vilket eventuellt påverkat uppfattningen om den runebergska källupplevelsen och stämningen vid källan.

Vid en källa

Jag sitter, källa, vid din rand
Och ser på molnens tåg,
Hur ledda af en osedd hand,
De växla i din våg.

Der kom en sky, den log så röd,
Som rosenknoppen ler;
Farväl! hur snart farväl den bjöd,
För att ej komma mer.

Dock, der en annan mera klar
Och strålande igen!
Ack, lika flyktig, lika snar,
Försvinner äfven den.

Nu åter en! – Den vill ej fly,
Den vandrar tungt sin stig;
Men, källa, mörk är denna sky,
Och den förmörkar dig.

Jag tänker, när jag ser dig så,
Uppå min egen själ:
Hur mången gyllne sky också
Har bjudit den farväl,

Hur mången tung och dyster spred
Sin djupa natt i den,
Och kom så hastigt, ack, men skred
Så långsamt bort igen.

Men hur de kommit, hur de gått,
Jag känt dem ganska väl;
De varit tomma skyar blott
I spegeln af min själ.

Och spegelns ljus och mörker skall
Likväl af dem bero! –
O källa, när blir leken all,
När får din bölja ro?³¹

Diktens jag iakttar hur företeelser på himlen reflekteras i källan och ser sin själ i analogi med detta: även själen reagerar obönhörligen på yttre omständigheter som styr över dess ljus och mörker – kanske sinnesstämningar eller moraliskt tillstånd. De sista versradernas apostrof, ett tilltal riktat mot källan, antyder att diktens jag längtar efter vila från ständig rörelse. Dikten talar alltså genom naturen också om människan och genererar mångskiktade tolkningsmöjligheter.

K.M. Kiljander som översatt Runeberg till finska, berättade i sitt minnestal att han hört diktaren förklara hur en tidig version av dikten föddes som en del av en dikttävling mellan Runeberg, J.J. Nervander och en tredje studiekamrat vid en källa utanför Åbo. Enligt berättelsen förlorade Runeberg tävlingen och fick som straff dansa på ett ben tre varv runt källan med en ”näfverrifva” på huvudet. Näverriivan användes för att skopa upp vatten ur källan.³² Ilmari Havu som utforskat Lördagssällskapet, förlägger händelserna till 1826, alltså till tiden efter Ruovesi-perioden, och menar att Nervanders dikt ”Till en källa” underbygger berättelsens trovärdighet.³³ Således finns det konkurrerande versioner av hur dikten ”Vid en källa” kom till, om än allt som Runeberg upplevde kan ha påverkat dess tillkomst. I själva verket går det inte att avgöra källans eventuella verkliga förebild utgående från dikten. Den inordnar sig nämligen inte i den topografiska diktningens

31. Johan Ludvig Runeberg, *Dikter af Johan Ludvig Runeberg. Andra häftet*, Helsingfors: J. C. Frenckell & Son 1833, s. 80–81, Nationalbibliotekets digitala samlingar, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201803125901> (observera att sidorna 81 och 82 är i felaktig ordning i den digitala versionen i Nationalbibliotekets Helmi-samling).

32. K. M. Kiljander, ”Till Runebergs minne”, *Finsk Tidskrift* 1877: senare halvåret, häfte 6, s. 408.

33. Ilmari Havu, *Lauantaiseura ja sen miehet*, Helsinki: Otava 1945, s. 14. Havu nyttjar eventuellt J. E. Strömborgs verk som källa, där Strömborg beskriver minnestelet, förlägger händelserna till hösten 1826 (även om Kiljander hänvisar till en sommarkväll) och nämner Nervanders dikt. J. E. Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg, 1–3, 1804–1837*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 330 slutnot 32, Nationalbibliotekets digitala samlingar, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2019-00022139>.

tradition enligt vilken diktaren skildrar igenkännbara geografiska platser. I stället beskriver Runeberg källan generiskt.

Teivas Oksala som analyserat hur Runebergs produktion anknyter till antiken menar att skildringen av källan i *Hanna* är en av diktarens mest betydande samt att den även relaterar till ett motsvarande motiv i J.W. Goethes diktverk *Hermann und Dorothea* (1797).³⁴ Hannas och studentens förälskelse vid källan avtecknar sig i ljuset av Runebergs lyrik som ett möte mellan två själar. Omgiven av den harmoniska midsommarnatten och moln i purpurfärg anländer studenten till själens spegel skapad av källan. Detta kan ses som en symbol för det stundande gemensamma livets bekräftande verkan på Hannas själ: detta slag av sceneri är saligt att reflektera. Vid källan står vi inför mänsklighetens och människorelationernas känsliga spörsmål.

Även den tidiga forskningen om Runeberg – som föregick Yrjö Hirns – identifierade källmotivets anknytning till litterära traditioner såsom idyllen med rötter i antiken. Hirn hävdar att den idylliska källomgivningen hos Runeberg ofta snarare påminner om ett typiskt landskap i söder än i norr, alltså i praktiken om det litterära ursprunget.³⁵ Det poetiska motivets historia förhindrar givetvis inte uttolkare av Runebergs texter från att skapa andra slag av analyser och anknytningar till världen. Detta syns i sätten på vilka man av Ruovesikällan skapade en minnesplats för Runeberg. Ett centralt sätt var att skapa en sägen som legitimerade platsen och i detta skapande var i synnerhet den unga filosofikandidaten, sedermera läkaren och arkiatern Richard Sievers, en nyckelgestalt. Han besökte Ruovesi efter Runebergs död. Trots att Ruovesikällan i hög grad formades till ett samtalsämne i den finskspråkiga pressen, skapades legenden om den på svenska i en svenskspråkig tidning.

Sievers skrev artikeln ”Runeberg och Ruovesi” (1878) i *Finsk Tidskrift* utgående från sina upplevelser.³⁶ Den fyra sidor långa texten är en reseberättelse där man anländer till Ruovesi sjövägen. Texten beskriver

34. Teivas Oksala, *J.L. Runebergin Kreikka ja Rooma. Tutkielmia runoilijan suhteesta antiikkiin ja klassiseen perintöön*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004, s. 117–118.

35. Hirn, *Runeberg-gestalten*, s. 64.

36. Richard Sievers, ”Runeberg och Ruovesi”, *Finsk Tidskrift* 5, 1878: senare halvåret, häfte 6.

i romantiska ordalag Runebergsevärdheterna såsom björken, källan, Runebergs bostad samt den bostad som var förebild för Fänrik Ståls hem. Från 'Poukka backen' ser man på vyn med fosterländsk blick genom dikten "Vårt land". I texten förekommer kultiska drag för att hänvisa till Péter Dávidház, såsom religiösa liknelser och ett starkt berömmande förhållningssätt; till och med altarringen runt Runebergs björk omger utsiktsplatsen med "sin helgade ram".³⁷

Sievers beskriver källan. Den är nästan cirkelformad, "halfalns" (ca 30 cm) djup, med en diameter på "några famnar" (3–4 famnar är cirka 5,4–7,2 m). Vattnet är "klart som renaste kristall" och den "skäraste hvita sand bildar botten". Från botten stiger vattnet "i form af låga pelare" utan "att det ringaste grand skulle oskära den hvita sanden eller den ringaste dallring hinna den spegellugna ytan".³⁸ Källan kantas av höga videträd, en och annan kullvräkt stam, förgätmigej och alger. Skildringen idealiserar platsen med kristall-liknelsen och den spegelblanka ytan som metafor. Sievers inleder ändå städdiskussionen med att påpeka behovet att rensa källan från "störande" växtlighet. Enligt honom hade ortens unga damer tidigare hindrats från att städa vid källan men han tror att städningen kommer att genomföras och att källan åter kommer att kunna spegla omgivningen, precis som i Runebergs dikt. Sievers motiverar städningen med Runebergs poesi; naturtillståndet är med andra ord sekundärt i relation till hur platsen överensstämmer med diktens källa.³⁹

Det första ryktet om att en svan besökt källan ingår i en liten nyhet publicerad i *Borgåbladet* i juni 1877. I nyheten berättas att en svan besökt källan några dagar innan Runebergs död. Den påstås ha sjungit sorgmodigt men eftersom informationen är otillförlitlig innehåller texten ett frågetecken inom parentes.⁴⁰ Richard Sievers utvecklar nyheten i riktning mot en sägen genom att måla fram hur en ensam svan flög från söder mot norr och landade vid källan på Runebergs dödsdag. Den sjöng med en sorgsen och nedstämd röst. Sjön var ännu frusen; enbart källan förblev isfri året om. Först senare

37. Ibid., s. 480.

38. Ibid., s. 481.

39. Ibid.

40. Notis i *Borgåbladet* 6/6 1877.

anlände budet om diktarens död från Borgå: Runebergs ädla ande hade enligt Sievers "för alltid lyftat sina vingar".⁴¹

Sievers beskrivning är genomgående litterär eftersom den både liknar och till och med citerar Runebergs diktning. Säggen förbinder Runebergs käll- och svanmotiv med varandra och fäster dem vid en viss geografisk plats. Svanen är lyrikens symbol men i Sievers text lyfter även Runeberg sina vingar, metonymiskt associeras han alltså med svanen – svanen som vistats vid källan är kanske Runebergs ande som lämnat jordelivet.

Sievers roll som skapare av denna sägen är central. Signaturen Tuulia påpekar i tidningen *Uusi Suomi* 1932 att det inte bevarats någon sägen om svanen i Ruovesi – det finns ingen delad information om den bland ortsborna.⁴² Man kan fråga sig huruvida en stor fågel som behöver mycket utrymme för att lyfta och landa faktiskt skulle ha sökt sig till den av träd omgärdade källan.⁴³ En svan som eventuellt besökte källan kan ändå inte ha haft kunskap om Runebergs död eller några som helst mänskliga känslor i anslutning till dödsbudet men säggen skapar ramarna för berättelsen och gör platsen speciell och värd att besöka. Sievers kultiska text anknyter betydelse i Runebergs diktning till platsen och småningom utformas den till en sevärdhet för litterär turism.

STÄDDISKUSSIONEN OCH KÄLLANS KÄNSLIGA EKOSYSTEM

I svenskspråkig press har Runebergskällan inte i lika hög grad associerats med just Ruovesi och dikten "Vid en källa" som i den finskspråkiga pressen. I svenskspråkiga tidningar förekommer i stället hänvisningar i synnerhet till källan i Kroksnäs i Borgå vid vilken diktaren ofta satt försjunken i sina tankar och veterligen även drack ur varje dag.⁴⁴ I finskspråkig press börjar Runebergskällan ändå med tiden framstå

41. Sievers, "Runeberg och Ruovesi", s. 481–482.

42. Tuulia, "Lähde", *Uusi Suomi* 14/8 1932.

43. En svan springer 10–20 meter på vattenytan för att kunna lyfta.

44. T.ex. "Från gymnasistmötet i Borgå", *Åbo Tidning* 29/6 1892; "Runebergs sommarlif i Borgå. (Föredrag af lektor J. E. Strömborg)", *Nya Pressen* 6/2 1893. Den senare nämner det regelbundna intaget av källvatten och Runebergs utfärder till källan för att försjunka i tankar.

som en plats och ett resmål som bygger Ruovesibornas identitet. Exempelvis berättar tidningen *Aamulehti* 1884 att den bukett som man sände från Ruovesi till Elias Lönnrots begravning bestod av ollon [sic] från Runebergs björk samt av videkvistar som växte vid kanten av Runebergskällan.⁴⁵ Detta avspeglar det kollektiva betydelseskapandet och identitetsarbetet som hörde till platsen.⁴⁶

Runebergskällan nämns redan på 1880-talet som en sevärdhet i Ruovesi kyrkoby i två olika resepublikationer vilket alltså innebär att man började marknadsföra den som ett besöksmål.⁴⁷ På 1890-talet ökar omnämningarna av platsen i lokaltidningarna och källan börjar även dyka upp i resereportage.⁴⁸ Visserligen redogör *Hufvudstadsbladet* 1893 – inte utan ironi – för hur resenärernas begeistring vid källan avtar då någon påpekar att enligt rektor Strömborg har Runeberg aldrig ens besökt platsen.⁴⁹ Tidningen *Kipinä* publicerar 1895 Iivana Marttinis dikt ”Runebergin lähteellä” som han skrivit för att hylla källan.⁵⁰ Den lovprisande dikten kan tolkas som en form av kultisk verksamhet. Turistföreningen i Finland beslöt 1896 att resa flera vägskyltar till källan.⁵¹

Även den städdiskurs som Sievers initierade förstärks under 1890-talet eftersom allt fler omnämningen i dagspressen handlar om hur ovärdad källan är samt om dess behov av underhåll. Enligt en notis diskuterar exempelvis en underavdelning till Turistföreningen i Finland, med hemvist i Tammerfors, en rensning av källan 1898. Två tidningar publicerar rentav en artikel i vilken man kräver professionell hjälp med att hålla källan ren och man hoppas på hjälp såväl av

45. Björken har inga ollon, så det är lite oklart vad som menas med finskans ”terho” (ollon) i notisen.

46. Notis i *Aamulehti* 5/4 1884.

47. Suomen Matkailija-yhdistys, *Matkasuuntia Suomessa*. Vuoden 1888 painos I, Helsinki: Suomen Matkailija-yhdistys 1888, s. 26; Kaarlo Renström (toim.), *Tampereen kaupungin kunnalliskalenteri vuodelle 1888, sekä Matkaopas Tampereella sekä sen ympäristöllä matkustaville*, Tampere: Emil Hagelberg 1888, s. 133.

48. A. M. Clive-Bayley, *Vignettes from Finland = Twelve Months in Strawberry Land*, London: Sampson Low, Marston and Company 1895, s. 115–116; Alli Nissinen, ”Matkoilta”, *Uusi Suometar* 16/8 1894.

49. H. Lg., ”En fotvandring i Tavastland”, *Hufvudstadsbladet* 1/9 1893.

50. Iivana Marttini, ”Runebergin lähteellä”, *Kipinä* 15/12 1895.

51. Notis i *Aamulehti* 31/1 1896.

reseföreningen som av länsträdgårdsmästaren i Tavastland.⁵² Nyhetsrapporteringen som berör källan refereras även i den svenskspråkiga pressen.⁵³ Av allt att döma lyckas inte värvningen av professionell hjälp eftersom det aviseras att lokala ungdomar städar upp området 1900.⁵⁴

För att källans ekosystem ska må bra krävs en viss typ av omständigheter. Ett skuggigt trädbestånd, buskar och fältskiktets vegetation innebär att mikroklimatet kring källan hålls fuktigt och svalt. Jordmånen som omger källan är ofta blöt, rentav så blöt att fukten sipprar ut ur markytan. I källbassängen, vid bäckfåran och runt källan växer källmossor och kärlväxter, och där lever bottendjur. Det naturliga vattenståndet och stabila förhållanden kännetecknar också en källa i naturtillstånd. Källans naturtillstånd försämras av dräneringar, avverkning, byggande, vattentäkt och därtill hörande konstruktioner, trafiknätverk samt om grundvattnet förstörs.⁵⁵ Samtliga av dessa har påverkat Runebergskällan, åtminstone i någon mån. Från ett nutida perspektiv har flera av de tidigare åtgärderna varit skadliga för källans ekosystem men på den tiden efterlystes de i den samtida pressen.

Städdiskussionen fortsätter och tilltar i styrka på 1900-talets sida, i synnerhet i den finskspråkiga pressen. Enligt tidningen *Tampereen uutiset* är källan i dåligt tillstånd sommaren 1901, träkonstruktionerna har murknat och turisterna ristar in sina namn i träden som omger källan.⁵⁶ År 1906 ber man om hjälp av herrgårdens ägare för underhåll av området så att platsen kan bli värdig minnet av Runeberg.⁵⁷ Men inte heller på 1910-talet är man nöjd med hur det ser ut vid källan. En grupp elever från folkskolan menar att källan enbart uppskattas på grund av dess association med Runeberg.⁵⁸ Tidningsartiklar

52. Notis i *Aamulehti* 16/2 1898; notis i *Aamulehti* 19/7 1898; notis i *Pohjalainen* 21/7 1898.

53. T.ex. notis i *Hufvudstadsbladet* 17/2 1898; notis i *Tammerfors Nyheter* 19/7 1898.

54. Oas, "Kirje Ruovedeltä 25/6 1900", *Suupohjan Kaiku* 3/7 1900.

55. Janne Tolonen, Jarkko Leka, Katariina Yli-Heikkilä, Liisa Hämälinen & Lea Halonen, *Pienvesiöpas. Pienvesien tunnistaminen ja lainsäädäntö*, Suomen ympäristökeskuksen raportteja 36, Helsinki: Suomen ympäristökeskus 2019, s. 32–34.

56. Notis i *Tampereen uutiset* 4/6 1901.

57. "Pöytäkirja", *Turistföreningens i Finland årsbok 1906*, Helsingfors: H.fors central tryckeri 1906, s. xv.

58. – ho –, "Kansakoululasten retkeilyltä", *Tampereen Sanomat* 15/6 1911.

avslöjar att natursevärdheten som upprätthålls med frivilliga krafter inte uppfyller besökarnas förväntningar på Runebergs minnesplats vilket ger upphov till och näring åt städdiskussionen.

I själva verket har städdiskussionen två sidor. Å ena sidan upplever man att ekosystemets normala funktion i källan gör att den ser ovårdad ut, exempelvis att torra löv samlas i bassängen. Å andra sidan är besökarna ett problem eftersom de förstör och skräpar ner på området.⁵⁹ Diskussionen lyfter fram källans utmanande ställning både som en natursevärdhet och som ett besöksmål för litterär turism.

I den finskspråkiga pressen var städdiskussionen livlig ända in på 1920-talet och krav på att området måste städas upprepades ständigt.⁶⁰ Under 100-årsjubileet för Runebergs Ruovesi-period 1925, efterlyste man i lokaltidningen ett talko eftersom orten skulle få prestigefyllda gäster: man ville inte "att våra ärade gäster ska få en dålig uppfattning om oss Ruovesibor".⁶¹ Andra människors förhållningssätt till platsen påverkade med andra ord den gemensamma identiteten bland ortsborna. Källan väckte också internationellt intresse då svenskarna gjorde en film utgående från *Fänrik Ståls sägner* (1848) i John W. Brunius regi. I filmen (1926) som fick samma titel som Runebergs verk, skymtar källan som en av inspelningsplatserna och en av skådespelarna är diktarens sonsonson Carl Michael Runeberg.⁶² Den uppmärksamhet som riktades mot källan bidrog också till städdiskussionen.

Det tryck på röjning som under en lång tid byggts upp, kulminerade först med ett kåseri av Ensio Rislakki som publicerades i tidskriften *Suomen Kuvalehti* 1927. Rislakki hävdade att källan var en helig plats för många. Det patos som präglar Rislakkis text gör den

59. Se t.ex. Annajoeli, "Runebergin lähteellä", *Turun Sanomat* 15/8 1912.

60. Exempelvis signaturen Kesävieras (Sommargästen) framför i sin reseberättelse "Ruovesi kesäpaikkana" (*Aamulehti* 2/9 1920) att källans tillstånd inte återspeglar dess värde även om området runt källan ibland städas upp. Signaturen Korpraali (Korpralen) hävdar i inlägget "Vaskivettä valloittamassa III" i tidningen *Keskisuomalainen* (14/7 1922) att Runebergs källa är i ovårdat tillstånd. Signaturen A. Ä. menar i texten "Vehkalinna Ruovedellä" (*Naisten ääni* 18/11 1922), att källan inte framkallar någon poetisk stämning. Enligt kåseriet "Petterin pakinaa" är källan vanvårdad (*Maaseudun sanomat* 17/6 1923).

61. "arvoisat vieraamme saa meistä ruoveteläisistä huonoa käsitystä", "Siivoustalkoot", *Ruovesi* 10/6 1925.

62. *Fänrik Ståls sägner* (1926, Sverige). Regi: John W. Brunius. Produktion: Film AB Nordstjärnan.

kultisk. Han beskriver bland annat den sorg som besökare upplever då de i stället för att få en andaktsfull stund vid källan, möts av åsynen av bykbaljor. I och med detta, menar Rislakki, berövas besökaren på något som kan liknas vid en barnatro, något djupt och väsentligt och "livets prosa" tränger in överallt. Rislakki frammanar en nationell skamkänsla då han frågar vad utländska besökare ska tänka då de ser källan i detta tillstånd. Enligt Rislakki förtjänar platsen inte att kallas Runebergskällan om den inte städas upp. Det finns en aspekt av helig vrede i Rislakkis text och i sin städuppmaning vädjar han till platsens helighet och till nationell stolthet (eller skam).⁶³

Rislakkis text fann en mottaglig publik i en skara forststuderande vid Helsingfors universitet som studerade vid universitetets enhet i Hyytiälä (Hyytiälä skogsstation). I egenskap av nationens unga hopp gjorde studenterna det till ett hedersuppdrag att rusta upp källan. Pressen följde med studenternas anskaffning av medel och i november 1927 publicerade *Suomen Kuvalehti* Eino Hartikainens reportage om uppröjningsarbetet vid källan. I reportaget beskriver herrgårdens ägare Maija Häkkinen utmaningarna i källans skötsel, exempelvis den fuktiga och mjuka jordmänen och vårfloden som orsakar översvämningar. Forststuderandena byggde ett avloppsdike och deras samarbetsparter finansierade nya träkonstruktioner.⁶⁴ För att finansiera fortsatt underhåll av källan grundades en fond för Runebergskällan som senare överläts åt föreningen Lotta Svärd (lottorna).⁶⁵

Forststuderandenas åtgärder visade sig ändå vara skadliga. I Turistbyrån Finlandias årsbok från 1929 ingår en artikel av Maija Häkkinen i vilken hon berör svårigheterna med att sköta om källan.⁶⁶ Hon riktar kritik mot *Suomen Kuvalehtis* tidigare fördömande reportage samt forststuderandenas dräneringsprojekt som resulterade i att källan höll på att torka ut och man var tvungen att bygga en fördämning i anslutning till den. Häkkinen konstaterar cyniskt att även fördämningen förmodligen kommer att kritiseras. Texten hänvisar till "vårt

63. Ensio Rislakki, "Viikonloppupakinamme. Lähteellä", *Suomen Kuvalehti* 9/7 1927.

64. Eino Hartikainen, "Lähteellä", *Suomen Kuvalehti* 5/11 1927.

65. "Ruoveden naisten toiminta eri järjestöissä ja yhdistyksissä on ollut sangen vilkasta", *Aamulehti* 17/9 1935.

66. Maija Häkkinen, "Ruovesi och dess sevärdheter", *Finlandia 1929 årsbok*, Helsingfors: Turistbyrån Finlandia 1929, s. 97–106.

folk” som en sabotör av underhållsarbetet som gjorts på platsen. Detta kan tolkas som en kritisk hänvisning till den motstridighet som finns mellan den nationella kult som förknippas med platsen och folkets vardagliga beteende.⁶⁷ Allmänt sett ger denna kombination av faktorer uttryck för den utmaning som följde av att källan var belägen på privat mark. Den återkommande och stundvis oförstående kritiken av att platsen såg ovårdad ut träffade även områdets ägare som knappast kunde påverka värfloden eller besökare som skräpade ner.

Enligt tidningen *Ruovesi* valdes Maija Häkkinen och Suoma Heinonen 1933 in i källans underhållskommitté, som ingick i föreningen Lotta Svärd, vilket visar att herrgårdens ägare Häkkinen uppenbart hade förbundit sig till att sköta om området.⁶⁸ Att de stort rubricerade och önskade åtgärderna för att vårda källan misslyckades avspeglar likväl att man egentligen inte klarade av att sköta om området. Utöver detta fanns det estetiska förväntningar på källan som inte var möjliga att förverkliga med de resurser som fanns eller som överhuvudtaget inte var vettiga. Man upplevde även källans naturtillstånd som ett tecken på förfall – ett omdöme som kan ha påverkats av de murkna bänkarna på området och initialer som ristats in i träd.

Ännu på 1930-talet diskuterade man Runebergskällans tillstånd i dagspressen. År 1938 beklagade sig en besökare över att källan i höstskrud inte alls påminde om Runebergs källdikter.⁶⁹ Sägnera fortlever eftersom man i artiklar nämner myten om svanen och framför det felaktiga påståendet om Runebergs och Nervanders diktävling vid källan.⁷⁰ Ett annat oriktigt yttrande gäller *Fänrik Ståls sägner* som påstås ha kommit till på en bänk vid lunden bredvid källan.⁷¹ Även efter krigen nämns källan i pressen men i jämförelse med tidigare börjar diskussionen avta.⁷²

67. Ibid., s. 104–105.

68. Notis i *Ruovesi* 1/2 1933.

69. Traweler, ”Matkailureitti Tampere—Vaasa olisi saatava kuntoon”, *Vaasa* 14/6 1935; Ituma, ”Ruovettä ja Runebergia”, *Aamulehti* 2/7 1935. Signaturen T. V. P. är besviken på hur det ser ut vid källan i sin skrift ”Runebergin lähteellä” (*Tampereen Sanomat* 15/10 1938).

70. Hellin Granström, ”Vänrikki Stoolin mailla”, *Helsingin Sanomien viikkoliite* 27/8 1933; ”Antero Vipusen tietoja”, *Aika* 20/5 1933.

71. H. K., ”Naiset retkeilevät”, *Vaasa* 3/9 1937.

72. T.ex. – i, ”Karkmo-Toby martaförening på utfärd till Ruovesi”, *Vasabladet* 10/8 1949.

Runebergskällan var under en lång tid belägen på mark som hörde till Ritoniemi gård. I början av 1954 kontaktade gårdens ägare Maija Häkkinen hembygds- och museiföreningen i Ruovesi för att fråga om råd om hur Runebergskällan och dess område kunde vårdas och organiseras. Under föreningens möte den 7 februari 1954 förde man fram ett önskemål om att statens naturskyddsinspektör, som väntades på besök på sommaren, skulle utnämna källan till ett naturskyddsområde.⁷³ Man fick vänta över tjugo år på detta beslut. I början av 1970-talet övergick området i kommunens ägo och 1977 utlystes att det skulle bli ett naturskyddsområde. I motiveringen hänvisade man till att källan var kulturhistoriskt känd samt ett sällsynt källområde vars omgivning präglades av en frodig vegetation.⁷⁴ Niilo Söyrinki, som var professor i botanik vid Uleåborgs universitet och hade tillbringat sina somrar i Ruovesi, ansåg däremot inte att källvegetationen i Runebergskällan var särskilt representativ, i synnerhet inte i jämförelse med andra källor i Ruovesi. En orsak till detta var källans ringa ålder samt att dess naturtillstånd försämrats på grund av turismen som pågått en lång tid.⁷⁵

I början av 1970-talet tog man i bruk allt grövre redskap i försök att rensa källan. Dess botten rensades med hjälp av en grävmaskin och de murkna stockarna förnyades.⁷⁶ Platsens status som naturskyddsområde och fridlysningsbestämmelserna innebar att alla städätgärder förbjöds i slutet av årtiondet. Lokaltidningen *Lähteen seutu* noterar

73. Jorma Humppila, *Ruoveden kotiseutu- ja museoyhdistys r.y:n 70-vuotishistoriikki*, Ruovesi: Ruoveden kotiseutu ja museoyhdistys r.y. 1986, s. 27.

74. Länsstyrelsen i Tavastehus län III, A Allmän avdelning, AD Landskansliets liggare, ADIII Landskansliet III avdelningens beslut nr 246/A31 / 28/2 1977 (förvaringsenhet 5432), Länsstyrelsen i Tavastehus läns arkiv III, Riksarkivet Tavastehus verksamhetsställe (tidigare Tavastehus landsarkiv). Fastighetsdatasystemet, Lantmäteriverket, <https://www.maanmittauslaitos.fi/asioj-verkossa/kiinteistotietopalvelu> (hämtad 10/9 2024); Enligt områdets fridlysningsbestämmelser är "[a]llt slags byggande och förstörelse av jordmånen, vegetationen och djurvärlden samt annan verksamhet som förändrar landskapsbilden förbjuden. Med tillstånd från länsstyrelsen får man avvika från fridlysningsbestämmelserna om skötseln av naturskyddsområdet så kräver." Om inget annat anges har artikelns översättare översatt citat.

75. Niilo Söyrinki, "Ruoveden lähdekasveja", *Ruoveden Joulu* 1973.

76. Notis i *Ruovesi* 10/10 1973.

ändå att källans botten rensades sommaren 1984 med en sugslang från en slambil. Artikeln riktar kritik mot att man "rör om" i källan och försöker "rensa" den. Man påpekar vidare att en frisk jordmån fylls av växter: de är inte skräp. I samma artikel påminner man om att källans vatten har undersökts i ett livsmedelslaboratorium och konstaterats vara oklanderligt.⁷⁷ I takt med att miljömedvetenheten ökade i samhället började en del ortsbor visa förståelse för Runebergskällans ekologi och försvara dess naturtillstånd.

Även Jussi Kivis och Martti Aihas konstnärliga performance sommaren 1984 kan tolkas som en ekologisk protest. I denna performance kastade de en lavoar i källan med hänvisning till Marcel Duchamps konstverk *Fontän* (1917). Enligt Kivis meddelande⁷⁸ var deras performance en provokation mot det nationalromantiska glorifierandet av platsen som källan gett upphov till, samtidigt som man skoningslöst förstörde naturen på andra ställen. Polisen avlägsnade lavoaren och den upptogs slutligen i Konsthallens utställning *Performance 85*.⁷⁹ Kivis och Aihas performance implicerade att källan befäst sin ställning som en plats för nationell offentlighet.

Debatten mellan förespråkarna för dels städning, dels respekt för källans naturtillstånd tilltog i Ruovesi på 1990-talet. I en kolumn "Luonto & ympäristö" (sv. Natur & miljö) i tidningen *Ruovesi*, diskuterade man 1998 hur det såg ut vid källan samt metoderna som användes för att vårda den. I augustinumret uttryckte en kvinna "som kommit för att titta på den berömda Runebergskällan" sin besvikelse över det hon sett: vattnet var täckt av en grön massa, upprinnelsepunkter syntes inte och källan såg inte ut som en källa. I likhet med Rislakki hänvisar kvinnan till utländska turister och kräver att man måste värna om "denna poetiskt vackra källa" som dessa besökare beundrar.⁸⁰ Tidningens redaktion intog en motsatt ståndpunkt. Enligt redaktionen hade källan utsatts för överdriven skötsel och dess

77. "Lähdevesiä on tutkittu", *Lähteen seutu* 1985:1.

78. Jussi Kivi, bildkonstnär, ett telefonsamtal med Outi Leskelä, 15/11 2024.

79. Samma lavoar aktualiserades trettio år senare då man under diskussionen som följde på Olli Virtaperkos verk *Lähteellä*, misstänkte att lavoaren gett upphov till utsläpp av avloppsvatten. Olli Virtaperko, "Myrsky vesilähteessä", *Rondo Classic* 2014:10.

80. "sitä kuuluisaa Runebergin lähdettä". "runollisen kaunista lähdettä". "Kuuluuko matkailunähtävyyttä pitää kunnossa?", *Ruovesi* 5/8 1998.

dåliga tillstånd hade orsakats av människorna. Den största skadan hade orsakats i början av 1900-talet då städoperationerna inletts. Snabbt växande alger är ett sätt för naturen att försvara sig då annan vegetation rensats bort och källans ekologi rubbades till följd av de förändringar som gjordes i dess närmiljö. Som en lösning föreslogs att källan lämnas i fred under några år.⁸¹

Även i en forskningsrapport från 1999, publicerad av naturgruppen i Ruovesi kommuns kulturlandskapsprojekt, kritiserade man den tidigare iveren att kratta runt källan. Man hade dragit upp källväxter med rot och källan påminde mer om en parkdamm än om en källa i naturtillstånd. Vidare ansåg man att turismen var ett hot mot naturtillståndet och som en lösning föreslog man igen ett totalt förbud mot att kratta eftersom länsstyrelsens förbudsskyltar inte förhindrade ”städning” vid källan.⁸²

År 2008 lämnade aktörer som försvarade krattandet vid källan in ett klagomål till Justitiekanslersämbetet angående en påstådd försummelse av att sköta om Runebergskällan. Miljöcentralen i Birkaland som svarade på begäran om utredning, påminde om att källan är belägen på ett naturskyddsområde. Naturvårdsåtgärderna borde endast bibehålla och återställa platsens skyddsvärde och naturtillstånd; att avlägsna vegetation stör källans ekologiska balans. Miljöcentralen påminde även om trädbeståndets skuggande effekt och underströk att den vegetation som finns i källan samt det murkna virket är en del av källans ekosystem. Enligt miljöcentralen är eventuella alger enbart en kosmetisk olägenhet.⁸³ Trots detta svar fortsatte diskussionen om källans tillstånd och om de rätta naturvårdsåtgärderna i insändarspalten i tidningen *Ruovesi*. Tonen i dessa påminner om skrivierna med samma tema i början av 1900-talet.⁸⁴ En väsentlig skillnad är att ännu på 1950-talet var Runebergskällan fri från alger, klar och ren.⁸⁵

81. YM & HS, ”Lähde on ylihoidettu”, *Ruovesi* 5/8 1998.

82. Yrjö Makkonen, Sari Kröger, Timo Kröger & Heikki Saarinen, *Ruoveden kulttuuri-maisemaprojektin luontoryhmän tutkimusloste*, Ruovesi: Ruoveden kunta 1999, s. 18.

83. Ett svar från Birkalands miljöcentral daterat 1/9 2008 på den begäran om utredning som Justitiekanslersämbetet skickat, PIR-2007-L-681-252.

84. Kommunens miljö- och byggnadsinspektör svarar på det tidigare inlägget om att avlägsna algerna genom att påminna om källans känsliga natur, om fridlysningsbestämmelserna och om professionella restaureringsåtgärder som tillgrips vid behov. Mari Karjalainen & Mirja Tiensuu, ”Runebergin lähde”, *Ruovesi* 17/8 2011.

85. En minnespublikation från 1954 beskriver källan som en ”klar damm, omgiven av

Till följd av allt som skett lät NTM-centralen i Birkaland (den tidigare miljöcentralen) utföra en grundlig utredning av Runebergs-källans tillstånd, i synnerhet av vattenkvaliteten och övergödningen. Enligt en rapport av Jari Ilmonen, expert i källors ekologi, berodde övergödningen med stor sannolikhet på en kraftig belastning av kväve som eventuellt härstammade från gödsel- eller avloppsutsläpp i närområdet eller på en belastning under en längre tid. Att avlägsna algerna mekaniskt skulle inte vara till någon nytta utan åtgärden skulle tvärtom förstöra den naturliga vegetationen och samtliga levande organismer.⁸⁶ Miljöinspektören i Ruovesi kommun refererade resultaten i tidningen *Ruovesi* 2013 och konstaterade vidare att NTM-centralen inte, med hänvisning till naturvärden, anser att några som helst naturvårdsåtgärder är nödvändiga. Man hade beslutat att fortsätta ta vattenprover och förbättra källans tillstånd i samarbete med myndigheterna. På grund av höga halter av tarmbakterier i källan rekommenderades källvattnet inte som dricksvatten.⁸⁷

Följande sommar tog också kulturbranschen ställning till problemet med vattenkvaliteten; under festivalen *Musiikkia! Ruovesi* uruppfördes Olli Virtaperkos musikverk *Lähteellä* (2014) som riktade kritik mot källans ekologiska status. Verket fick ett motstridigt mottagande.⁸⁸ Å ena sidan ansåg man att kulturens uppgift var att väcka reaktioner och ta ställning, å andra sidan menade man att verket gjorde narr av jordbrukarna. I verket läste man upp utdrag ur Ilmonens rapport. Det talade partiet i musikverket beskrevs som en ”ekologisk-hydrologisk predikan om källan med sina mikrober, kolibakterier och nitrathalter”.⁸⁹ I kolumnen ”Myrsky vesilähteessä” (sv. En storm i en vattenkälla) kommenterar Virtaperko den ”kulturskandal”

frodig vegetation” där vattnet är ”friskt och gott”. *Runeberg – Ruovesi. Muistojulkaisu 1954*, Ruovesi: Runeberg-muistomerkkitoimikunta 1954, s. 28.

86. Jari Ilmonen, *Ruoveden Runeberginlähteen sammal- ja pohjaeläinlajisto, tila ja kunnostamistarve vuonna 2012*. Utredningens slutrapport 31/12 2012, Ruoveden kunnantalo, Ruovesi.

87. Hanna-Maija Honkanen, ”Runebergin lähteen leväkasvu johtuu pohjavedestä”, *Ruovesi*, Kesän 2013 palvelulehti.

88. Man kan bekanta sig med verket på konstnärens hemsida: Olli Virtaperko [hemsida], <https://www.virtaperko.fi/lahteella/> (hämtad 15/11 2024).

89. ”ekologis-hydrologiseksi saarnaksi lähteestä löytyvine mikrobeineen, kolibakteerineen ja nitraattipitoisuuksineen”. Jyri Makkonen, ”Lähteellä-teos ihastutti ja vihastutti”, *Ruovesi* 2/7 2014.

som musikverket orsakat i Ruovesi. Virtaperko nämner att diskussionen gick het i tidningen *Ruovesi* och man krävde att rapportens undersökningsresultat skulle censureras. Man ville inte att den otrevliga sanningen om orsakerna till den kraftiga algbloomingen skulle komma ut i offentligheten, i synnerhet inte om man på något sätt var delaktig i den.⁹⁰

På 2010-talet började man såväl nationellt som internationellt satsa på att restaurera småvatten. Tusentals källor restaurerades i synnerhet på skogsområden.⁹¹ NTM-centralen i Birkaland började kartlägga källorna. Enligt kartläggningen hade Runebergskällan inte motsvarat sitt naturtillstånd på 200 år men dess vattenföring var fortfarande betydande.⁹² Man beslöt att restaurera källan och planen för detta blev klar 2019.⁹³ Till planen bifogades en uppdaterad utredning över källans arter.⁹⁴ Ruovesi kommun fick ett undantagslov av NTM-centralen för att återställa Runebergskällans naturtillstånd 2020 och projektet genomfördes sommaren 2023.⁹⁵

ÅTERSTÄLLANDE TILL NATURTILLSTÅND

Författarens produktion har använts som inspirationskälla för landskapsarkitektur exempelvis i parken vid H. C. Andersens museum i Odense. Utgångspunkten i planeringen av parken har varit att besökarna ska få uppleva naturen såsom Andersen såg den: som en inspirationskälla som låter fantasin flöda men samtidigt är oförutsägbar och vild. Man kan skönja årstidernas växlingar i parken men också konflikten mellan harmoni och kaos.⁹⁶ Sist och slutligen söker

90. Virtaperko, "Myrsky vesilähteessä".

91. Jari Ilmonen, "Lähteikköjen lajisto ja suojelutilanne", *Vesitalous* 2014:4, s. 14.

92. Mikko Niininen, "Lähteen puhdistamisessa iso työ", *Ruovesi* 24/8 2016.

93. Matti Aalto, *Runebergin lähteen kunnostussuunnitelma*, Ruoveden kunnantalo, Ruovesi.

94. Jari Ilmonen, *Ruoveden Runeberginlähteen sammal- ja pohjaeläinlajisto, tila ja suositukset kunnostustoimiksi vuonna 2019*, Selvityksen raportti 12/3 2019, Ruoveden kunnantalo, Ruovesi.

95. Outi Leskelä, *Runebergin lähteen ennallistaminen. Kesä 2023. Loppuraportti*, Ruoveden kunnantalo, Ruovesi.

96. "The new H.C. Andersen museum and fairy-tale garden in Odense DK", *Landezine / Landscape Architecture Platform* 2023, <https://landezine.com/the-new-h-c-andersen-museum-and-fairy-tale-garden-in-odense-dk/> (hämtad 14/II 2024).

författare sällan framställa omgivningen objektivt utan strävar i stället efter att förmedla en individuell upplevelse av platskänsla. Den litterära platsen föds ur upplevelsen och symboliserar i sin tur denna upplevelse.⁹⁷

I projektet att restaurera källan i Ruovesi använde man på ett liknande sätt Runebergs dikter som inspirationskälla. Hirn sammanfattar Runebergs upplevelse vid källan på följande sätt: ”Det betraktande draget i hans diktning är symboliserat i den lugna vattenytan, som speglar de vinddrivna skyarna men, själv oberörd, ’dallrar av ljus blott än och av livets åder i djupet’”.⁹⁸ Som fingervisningar för projektet plockade man ut drag och tillvägagångssätt ur Runebergs dikter om källor såsom spegling i vatten, orördhet och naturtillstånd, upprinnelsepunkter samt möjligheter att fördjupa sig i tankar, mötas och släcka sin törst.⁹⁹ Alger förhindrar molnen att reflekteras i källan och döljer upprinnelsepunkter. Man strävade efter att eliminera algvegetationen på lång sikt.

Det var möjligt att använda dikterna som utgångspunkt för planeringen eftersom de, i projektets tolkning, inte stod i konflikt med målen för restaureringen. I projektet strävade man efter att återställa källans omedelbara omgivning till sitt naturtillstånd. De viktigaste arbetena var att montera ner fördämningen som byggts på 1920-talet, att bygga en grunddamm av stenar, att avlägsna stockarna som kantade källbassängen samt att med hjälp av en skyddszon bromsa upp den näringsrika ytavrinningen. Den gamla fördämningen upprätthöll en onaturligt hög vattennivå; en minskning av vattenvolymen ökar vattnets cirkulation och gör det möjligt för nya upprinnelsepunkter att bildas. Genom att avlägsna fördämningen och timmerkanten förflyttas källans tillstånd närmare 1800-talets och ett ekosystem som kännetecknar en källa i naturtillstånd får åter möjlighet att utvecklas.¹⁰⁰

97. Weston, *Contemporary Literary Landscapes*, s. 1, 5.

98. Hirn, *Runebergskulten*, s. 383.

99. För mer djupgående analys av hur poesi kan användas i ett restaureringsprojekt, se Outi Leskelä, ”Runebergin lähteellä kohtaavat luonto ja kulttuurihistoria”, *Museokello* 2024, s. 32–35.

100. Aalto, *Runebergin lähteen kunnostussuunnitelma*; Leskelä, *Runebergin lähteen ennallistaminen*.

Redan i ett tidigt skede av projektet framträdde de behov, önskemål, värderingar, synergier och motsägelser som sprang ur källans mångfasetterade historia och som projektets aktörer måste beakta vid restaureringen.¹⁰¹ Det stod även klart att städdiskussionen som pågått över hundra år och som skadat källans ekosystem måste ersättas med ett perspektiv som var mer hållbart, respekterade naturen och samtidigt tillgodosåg olika behov och önskemål. Man visste att återställandet av källan till naturtillstånd skulle förändra dess utseende: källbassängen skulle bli mindre på grund av att fördämningen avlägsnades och de nya växterna skulle med åren ta över skyddszonens område.¹⁰²

Huruvida man ser och upplever ett landskap som vackert är personligt och beroende av tid och kultur. Ruovesikällans anknytning till Runeberg har helt tydligt påverkat många besökares upplevelse av och förväntningar på källan. I källans kulturhistoria avspeglar sig slutet av 1900-talet som en brytningstid i sätten att tänka, vilket i sin tur visar på en förändring i de allmänna kulturella tänkesätten och attityderna. Yrjö Sepänmaa som sätter ord på tidsperiodens nya tankesätt, konstaterar att vår föreställning om världen har förändrats och numera accepteras ett landskaps naturtillstånd på grund av dess naturvärden. Enligt honom kan ”vi se en viss ändamålsenlig skönhet i en process [...] i ett kärr som ser monotont ut, och som i själva verket är mångskiktat och har ett känsligt ekosystem”.¹⁰³ Även källan börjar uppfattas som ett ekosystem, som växternas hem. Det tar ändå tid att vänja sig vid ett nytt slags källa och ett nytt landskap.

Bakom ivern att städa Runebergskällan har det funnits en äkta omsorg och vilja att värna om miljön till minnet av diktaren samt en önskan om att uppfylla de förväntningar som dikten ”Vid en källa” skapat. Under restaureringsprojektet uppmärksammades att om man ville bli kvitt framtida städprojekt måste man anknyta minnet av Runeberg till en källa i naturtillstånd – sådana var ju de finska källorna

101. Natur- och kulturvärden, turistattraktion, prydlig och vacker källa, rent vatten, kommunens *brand* och omgivningens påverkan. Leskelä, *Runebergin lähteen ennallistaminen*, s. 8.

102. Ibid.

103. ”voimme nähdä tietynlaista prosessin tarkoituksenmukaista kauneutta [...] monotonisen näköisessä suossa, joka itse asiassa on monisäikeinen ja herkkä ekosysteemi”. Yrjö Sepänmaa, *Tubatjärvinen. Esseitä ympäristökulttuurista*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1994, s. 48.

huvudsakligen på 1800-talet. Ett sätt att vänja besökarna vid källans förändrade utseende och få dem att respektera fridlysningsbestämmelserna var – ansåg man – en effektiv kommunikation. Målen med informationsförmedlingen var att uppmuntra besökarna att följa med hur källan småningom närmade sig sitt naturtillstånd samt att i likhet med Runeberg låta sig inspireras av naturen i Ruovesi. Ett tredje mål var att få besökarna att uppskatta naturens förnyelseförmåga.¹⁰⁴

Källan i Ruovesi är den mest kända källan som bär Runebergs namn, och har under en lång tid genomgått utveckling initierad av människor, och ur ett kulturhistoriskt perspektiv är det slutligen ovidkommande huruvida den fungerade som inspiration för dikten "Vid en källa". Den kan likväl förmedla och reproducera den kulturella upplevelsen av Runebergs källa och spela en viktig roll i bevarandet av ett kulturarv. Redan Yrjö Hirn påpekade att "... varhelst en åder klar och ren sprang fram ur jorden för att spegla himlarna, där var den Runebergska lyrikens källa".¹⁰⁵ Hur restaureringsåtgärderna lyckats klarnar först efter flera år eftersom det tar lång tid för ekosystemet att återhämta sig. Man måste även följa med hur näringsämnen och avloppsvatten belastar grundvattnet så att man kan åtgärda eventuella problem i god tid.

Ur den litterära turismens perspektiv är det anmärkningsvärt att författarens produktion fungerat som en kulturhistorisk utgångspunkt i restaureringsprojektet och beaktats i realiserandet av det. Man kan kombinera natur och kultur. En del av projektet är att uppmuntra ortsbor och turister att förstå "den känsla som Runeberg hade då han hänfördes och inspirerades av källor i naturtillstånd".¹⁰⁶ I praktiken styr man besökarna att ställa sig bakom ett visst slags tolkning av hur Runeberg förhöll sig till källor samt hur han uppskattade källor i naturtillstånd. På detta sätt börjar de kulturhistoriska värderingarna löpa parallellt med naturvårdens värderingar. Kanske lämnas källans ekosystem också i fred från människor som med hänvisning till Runebergs källbeskrivningar vill kratta på området.

104. Leskelä, *Runebergin lähteen ennallistaminen*, s. 18.

105. Hirn, *Runebergskulten*, s. 383.

106. Leskelä, "Runebergin lähteellä kohtaavat luonto ja kulttuurihistoria", s. 35.

Trots att Runebergskulten avtog i Finland senast efter krigen, har Runebergskällan förvånansvärt nog bibehållit sin ställning i Ruovesi som författarens minnesplats och sevärdhet även efter det. Exempelvis var mängden turister ännu på 1980-talet så stor att man öppnade en kiosk vid källan.¹⁰⁷ År 1985 ingick några nummer av tidningen *Lähteen seutu* i kioskens sortiment. Den beskrevs som en ”högst lokal” tidning som strävade efter att upprätthålla källans ställning som en lokal mötes- och umgängesplats.¹⁰⁸ Enligt tidningens nyhetsrapportering förefaller evenemangen vara frikopplade från centreringen kring Runeberg. Exempelvis spelade man den 5 juli 1985 spelmannsmusik vid källan, höll tal och manskören i Ruovesi samt en ungersk skolgrupp uppträdde med sång. Avslutningsvis bjöd man på kaffe bryggt på källvatten. Evenemangen utgår således inte från Runebergs minne utan källan är en allmän plats för kulturverksamhet. Nya generationer skapar nya betydelser åt platsen och använder den för andra ändamål.

Ruovesi kommun har sedan 2010-talet satsat på litterär turism med anknytning till Runeberg vilket avspeglar kulturarvsturismens allt starkare position när det gäller turism i hemlandet. År 2018 inleddes ett projekt som gick ut på att bygga en ”Runebergspark” bakom Ritoniemi gård samt en mötesplats som omgärdades av björkar och fick namnet ”Runebergs sal”.¹⁰⁹ Ett kulturturismprojekt 2020–2021 betonade mötet mellan natur och kultur och även området vid Ruovesikällan fick en informationstavla som berättar om områdets kulturhistoria och ekologi.¹¹⁰ Restaureringen av källan var en del av ett mer omfattande arbete som gick ut på att dels förnya Runebergs minnesmärken, dels skapa nya minnesplatser. I arbetet att utveckla kommunens *brand* skapar sammanförandet av kultur och natur ett mervärde.

107. ”Under de bästa dagarna anlände tio charterbussar, ibland fem bussar på en gång. Numera anländer några bussar per år”. Sanna Makkonen, verkställande direktör för tidningen *Ruovesi*, telefonsamtal med Outi Leskelä, 6/11 2024.

108. ”sangen paikallista”. Redaktionen, ”Heinäkuun 5. päivä 1985 Runebergin lähteellä Ruovedellä”, *Lähteen seutu* 1985:2.

109. Terhi Kääriäinen, ”Runebergin puiston rakentaminen alkoi”, *Ruovesi* 29/11 2018.

110. Sirkku Somero, ”Kulttuurimatkailun hanke sai kehuja – Ruovedellä on ainutlaatuisen kulttuuriperintö, mutta miten tuoda sitä kiinnostavasti esille matkailijoille?”, *Ruovesi* 6/7 2022.

Ur författarkultens perspektiv laddas källvattnet fortsatt på ett intressant sätt med mytiska betydelser samtidigt som det inbjuder till vardagliga eller religiösa vattenritualer. Under restaureringsprojektet stötte man ofta på besökare som var på väg att hämta eller hade hämtat dricks- eller dopvatten ur källan. Kommundirektören berättade i en intervju att Runebergskällan på ett personligt plan blev viktig för honom då hans dotter, i början av 2000-talet, döptes med vatten ur källan.¹¹¹ Församlingen i Ruovesi ordnade i sin tur i juni 2023 en kvällsandakt vid källan och utnyttjade på så sätt den religiösa symbolik som är förknippad med källorna.

År 2024 fick man uppleva Runebergskällan på ett helt nytt sätt då abiturienterna ordnade ett Halloween-evenemang på området. Terrängen var upplyst i granna färger och hade dekorerats med Halloween-rekvisita, abiturienterna var klädda i enlighet med temat och i rutten ingick ljudeffekter och musik. Cirka hundra besökare berömde evenemanget och önskade att det skulle få en fortsättning.¹¹² I och med detta uppdaterades källan till att bli de yngre generationernas plats för kulturevenemang samtidigt som den sammankopplades med nya betydelser och användningssätt. Trots att man i restaureringsprojektet uppmuntrade besökare att förnimma Runebergs källpoesi, kan källan med sin näromgivning skapa nya och överraskande associationer som inte har någon annan anknytning till Runeberg än den kända platsen.

AVSLUTNING

Runebergskulten har skapat flera besöksmål för litterär turism i Finland men tills vidare är forskningen kring dessa mål blygsam. Runebergskällan i Ruovesi hör till de mest centrala natursevärdheterna och en granskning av dess historia synliggör de spänningar som uppstått då man förenat författarkulten med en plats i naturen.

111. Terhi Kääriäinen, ”Runebergin lähde ennallistetaan kivisellä pohjapadolla ja reuna-pöllejä poistamalla – Kunnostuksesta vastaava Outi Leskelä: ”Toivon, että lähteestä tulisi taas kuntalaisten ylpeyden aihe””, *Ruovesi* 25/5 2023.

112. Redaktionen, ”Abit järjestivät Halloweenkujan Runebergin lähteen maastossa”, *Ruovesi* 1/11 2024.

Tidigare har man kritiserat källområdet i dess ursprungliga naturtillstånd utifrån författarkulten och riktat både missnöje och förändringskrav mot den som varken varit befogade eller önskvärda ur ett ekologiskt perspektiv. Anknytningen till författaren har inneburit att källan blivit en del av den kulturella geografin men även lett till städåtgärder vars konsekvenser varit förödande. Den ökade ekologiska medvetenheten och naturvårdsåtgärderna i slutet av 1900-talet och på 2000-talet, står numera i bredd med de kulturhistoriska värderingarna i fråga om platsens skötsel. Målet med restaureringsprojektet var att förena de kulturhistoriska och de ekologiska värderingarna med varandra för att skapa en hållbar utgångspunkt för platsens skötsel och dess välmående. Man letade efter kulturhistoriska värderingar i Runebergs dikter om källor vilket visar på litteraturens betydelse för litterär turism. Det handlar inte enbart om affärsverksamhet utan om en genuin ansats att värna om ett kulturarv.

Källans historia ger ett illustrativt perspektiv på Runebergskulten, på utmaningarna med litterär turism och på den sårbarhet som präglar källornas ekosystem. Runebergskällan upprätthåller fortfarande föreställningen om den berömda diktaren och överför litteratur- och kulturhistorien åt nya generationer. Samtidigt är källan öppen för nya betydelsebärande sammanhang och användningssätt. Man måste ändå vårda naturskyddsområdet och utveckla det utgående från naturvårdens och den känsliga ekologins premisser. En källa i naturtillstånd kan även på ett givande sätt utmana kulturella och litterära föreställningar om källornas estetik och öppna för ett nytt och klagörande perspektiv på förståelsen av Runebergs dikter om källor.

Översättning till svenska: Pia Vuorio